

OBLICI OTPORA AGRESORU VAN ORUŽANIH SNAGA

U »*Vojnom delu*« br. 6/72. objavljen je članak pukovnika Valjana pod gornjim naslovom. Članak svojim sadržajem ulazi u teorijsku oblast koja je još uvijek deficitarna u pogledu istraživački orijentirane literature, pa stoga izaziva odgovarajuću pažnju. Autoru treba priznati originalnost nekih teza i osnovanost pojedinih zaključaka, pa prema tome i izvestan doprinos teorijskom razjašnjavanju nekih problema otpora. Međutim, pored nesumnjivih kvaliteta, u članku ima izvjesnih nedosljednosti u metodološkom postupku i stavova koji nisu dovoljno obrazloženi ili su polemični. U vezi s tim, bez namjere da osporavam osnovne stavove autora i uz puno uvažavanje činjenice da je u pitanju izvod iz studije pisane prije dvije godine, iznio bih neke svoje kritičke primjedbe.

O NEKIM METODOLOŠKIM ASPEKTIMA OBRADE
PROBLEMA OBLIKA OTPORA

Logička i tehnička strana istraživačkog i dokaznog postupka u ovom članku nije beznačajna, pogotovu što ona treba da doprinese utvrđivanju epistemoloških kriterija pri proučavanju i definiranju problema otpora. Zbog toga ću svoje primjedbe početi osvrtom na metodološku stranu obrade tog problema.

Iako metodološki pristup nije šablon koji bi *a priori* obavezivao, primjenjivanje nekih općih metodoloških postupaka pri istraživanju je jedan od uvjeta ispravnosti zaključaka. Krajnji smisao istraživanja nisu definicije, klasifikacije i sistematizacije, iako one, ukoliko su metodološki korektne, u velikoj mjeri olakšavaju istraživanja. Zbog toga se autoru, pored ostalog, može zamjeriti što nije definirao osnovne pojmove kojima se koristi u tekstu. Između ostalih, ostao je nedefiniran i pojam »otpor izvan oružanih snaga«, što u izvjesnoj mjeri otežava praćenje teksta.

Pri grupiranju oblika otpora (u stvari, u pitanju je podjela pojma »otpor izvan oružanih snaga« — primjedba R. M.), autor je odstupio od osnovnih načela podjele¹. On je naglasio da će razraditi »samo neke od osnovnih oblika otpora«, tako da je unaprijed svjesno odustao od principa ukupnosti članova podjele, što se uz manju ogradu može i prihvatiti, ali zato smeta odsustvo principa na osnovu kojeg je izvršena podjela oblika otpora. Može se pretpostaviti da rečenica: »Sve srodne oblike otpora grupirat ću u jednu vrstu djelatnosti« predstavlja obrazloženje podjele (klasifikacije). Ukoliko bi ovo bilo tačno, onda ovaj pokušaj, pored toga što autor nije pošao od jasno određenog kriterija, proturječi dijalektičko-materijalističkom shvatanju odnosa između forme (oblika) i sadržaja. Sa tog stanovišta možda je bilo ispravnije kazati: »Sve srodne djelatnosti grupirat ću u jedan oblik otpora«, ali i u tom slučaju kriterij podjele ne bi bio dovoljno određen.

Može se pretpostaviti da je upravo zbog neodređenosti kriterija podjele došlo do nelogičnosti da se »značaj priprema u miru« klasificira kao oblik otpora.

Pored toga, u članku su neki oblici otpora »po svom karakteru« stupnjevani u »više« i »niže« oblike. I u ovom slučaju kriterij podjele je trebalo da bude određeniji, pogotovo što podjela na »više« i »niže« oblike na odgovarajući način utječe na preferencijalni izbor među njima, a u praksi favorizira »više« oblike.

O ORUŽANIM DEJSTVIMA IZVAN ORUŽANIH SNAGA

Kada se analizira dio teksta o oružanim dejstvima izvan oružanih snaga, valja uzeti u obzir da naša teorija o tim pitanjima još uvijek nema preciznije formulirane stavove. No, bez obzira na to, o oružanim dejstvima izvan oružanih snaga može se govoriti i sa teorijskog i sa praktičnog stanovišta, jer legitimno pravo i dužnost svakog našeg građanina da učestvuje u oružanoj borbi i otporu protiv neprijatelja nije limitirano pripadnošću jedinicama JNA i TO. Međutim, pretpostavke, značaj i razmjere oružanog otpora izvan oružanih snaga imaju ponekad različite interpretacije koje nisu beznačajne po svojim teorijskim i praktičnim implikacijama. Sa tog stanovišta treba analizirati i tekst pukovnika Valjana.

¹ »Pri svakoj podeli opšteg pojma, odn. opšteg predmeta, postoje tri činioca: a) opšti predmet, odn. pojam koji se deli; b) princip podele, tj. izvesna posebna osobina na osnovu koje se vrši specijalizacija opšteg pojma na posebne pojmove i c) ukupnost članova podele« (Dr B. Šešić: »Opšta metodologija«, 1971. god., str. 74).

Neki stavovi autora o problemima oružanih dejstava izvan oružanih snaga ostali su nedorečeni ili nedovoljno obrazloženi, a zaključak da će oružane akcije protiv agresorovih objekata predstavljati »masovan oblik oružane borbe naroda i njegovog otpora izvan oružanih snaga« je veoma polemičan. Izvjesno je da je sve ovo u prvom redu posljedica neodređenog stava autora prema sadržaju pojma oružane snage. Zbog toga ćemo se u najkraćim crtama zadržati na tom pitanju.

Od više mogućnih teorijskih prilaza objašnjenju sadržaja pojma oružane snage, za nas je najmjerodavniji, a ujedno i logički najprihvatljiviji, onaj koji se zasniva na tekstu čl. 10 Zakona o narodnoj odbrani, a koji glasi:

»Oružane snage Jugoslavije sačinjavaju Jugoslavenska narodna armija i teritorijalna odbrana.

Pripadnik oružanih snaga Jugoslavije u ratu je i svaki građanin koji organizirano i sa oružjem učestvuje u borbi protiv neprijatelja«.

Sa gledišta oružanih dejstava izvan oružanih snaga posebno je značajan stav 2. ovog člana Zakona, jer implicira zaključak da izvan oružanih snaga može egzistirati samo neorganizirani oružani otpor. Zbog toga je očigledno da je ovaj stav Zakona relevantan i za teorijsko razmatranje problema oružanog otpora.

U vezi sa ovim stavom Zakona ne treba da ostane nezabilježeno da često stoji dilema da li se on odnosi isključivo na pravni status učesnika oružanog otpora, ili se temelji i na saznanjima da su svi građani koji organizirano i sa oružjem učestvuju u akcijama protiv neprijatelja, zbog karaktera društvenih odnosa i načina organiziranja našeg društva za odbranu, i *de facto* pripadnici oružanih snaga. Pored toga, radi cjelovitosti tumačenja tog problema, treba razmotriti da li za oružana dejstva izvan oružanih snaga postoje neki razlozi koji su u sferi društveno-političkih odnosa, ili možda za to postoje razlozi funkcionalne prirode. Radi razjašnjavanja ovih dilema, najbolje je poći od nekih društvenih pretpostavki organiziranog oružanog otpora na privremeno zaposjednutoj teritoriji.

Društveno-politički odnosi u našem društvu čine osnovu na kojoj se razvija i koncepcija općenarodne odbrane, a samoupravljanje, kao dominantan društveno-politički odnos, nalazi svoj izraz u podruštvljavanju dijela poslova odbrane. Ono se ostvaruje kroz samoorganiziranje čitavog društva za odbranu i otpor. Samoorganiziranje društveno-političkih zajednica, radnih i drugih organizacija za oružani otpor dobija odgovarajuće organizacijske oblike u teritorijalnoj odbrani.

Prema tome, teritorijalna odbrana se javlja kao konkretan vid samoorganiziranja društva za odbranu, a formiranje jedinica teritorijalne odbrane, posebno u užim društveno-političkim zajednicama, radnim i drugim organizacijama, ima *naglašenu društveno-političku funkciju*. Specifična društvena funkcija teritorijalne odbrane se izražava i u činjenici što ona nije organizaciona struktura nametnuta »odozgo«, i koja bi samim tim, potencijalno, mogla biti otuđena od samoupravnih društveno-političkih odnosa, već naprotiv — ona iz njih proizilazi. Zbog toga, a to je u ovoj analizi bitno, samoupravne strukture našeg društva nemaju nikakav posebni interes da njihovi oružani dijelovi budu izvan teritorijalne odbrane. Prema tome, teško je u sferi društveno-političkih odnosa naći razloge za postojanje organiziranih oružanih struktura izvan oružanih snaga, odnosno izvan teritorijalne odbrane.

Ukoliko se pođe od pretpostavke da će sve organizirane oružane strukture (isključujući iz toga, iz razumljivih razloga, JNA) biti objedinjene u teritorijalnoj odbrani, a takav zaključak slijedi iz prethodnog teksta, u tom slučaju svi građani koji se organizirano i sa oružjem suprotstavljaju neprijatelju i *de facto* su pripadnici oružanih snaga. U ovom smislu bi valjalo tumačiti čl. 10. stav 2. Zakona o narodnoj odbrani.

Ostaje još da se odgovori na pitanje da li postoje razlozi, funkcionalne i »tehničke« prirode, koji bi nametali potrebu postojanja oružanih struktura izvan oružanih snaga. U članku se govori o djelstvima snaga na objekte koji su »nedostupni ili teže dostupni oružanim snagama«, pa bi se moglo pretpostaviti, prema tekstu pukovnika Valjana, da neki takvi razlozi postoje.

Radi objektivne ocjene ovog problema treba imati na umu da se snage teritorijalne odbrane, oblici njihove organizacije, namjena, veličina, sastav i način djelstva, kao i organizacija i način rukovođenja i komandovanja, u načelu prilagođavaju konkretnim uvjetima i potrebama oružanih djelstava na privremeno zaposjednutoj teritoriji. S obzirom na visoki stupanj adaptibilnosti snaga teritorijalne odbrane, ne zvuči uvjerljivo da bi neki objekti njima bili nedostupni ili teže dostupni.

Iz svega ovoga proizilazi da se o oružanim djelstvima izvan oružanih snaga može govoriti, uglavnom, kao o pojedinačnim, spontanim i neorganiziranim akcijama i ne bi im se mogao dati značaj i razmjere koji su dobili u pomenutom članku.

Kada bi se kao podtekst za razmatranje problema oružanog otpora (i ne samo oružanog) koristio čl. 3 ustavnog amandmana XLI, prema kome je: »Svaki građanin koji sa oružjem ili na drugi način

učestvuje u otporu protiv napadača, pripadnik oružanih snaga SFRJ«, tada se, sa teorijskog aspekta, ne bi uopće moglo govoriti o otporu izvan oružanih snaga.

Zbog više mogućih teorijskih prilaza ovom pitanju, trebalo je da autor iznese svoje tumačenje sadržaja pojma oružane snage i, u vezi sa tim, sadržaja oružanih djestava izvan oružanih snaga. Ovo utoliko prije što nije u pitanju samo leksička strana tog problema već i odgovarajuće tumačenje društveno-političkih osnova koje determiniraju mjesto i ulogu oružanih djestava izvan oružanih snaga.

O POJMU »NAORUŽANI NAROD«

Autor svoje tumačenje pojma »naoružani narod« zasniva na premisama prema kojima »sve vrste otpora... u krajnjoj liniji imaju vojni karakter... te, prema tome, sve vojne funkcije stanovništva izvan oružanih snaga kompletiraju pojam naoružani narod«. Iako mu se ne može osporiti izvjesna logična osnovanost, čini se da je ovo, ipak, suviše široko i neprecizno tumačenje ovog pojma. Zbog toga ova interpretacija zaslužuje komentar.

Ako se pojam naoružani narod upotrebljava u smislu u kome su ga upotrebljavali klasici marksizma, a od takve pretpostavke polazimo, onda valja naglasiti da su oni svoja razmatranja o naoružanom narodu uglavnom ograničavali na vojnu organizaciju i oružane snage. Osim toga, za semantički odgovarajuće tumačenje tog pojma bitna oznaka je njegov atribut »naoružani«, čime se podrazumijeva posjedovanje (i korišćenje) oružja. Zbog toga ne bi trebalo termin »naoružani narod« upotrebljavati kao sinonim za sve one koji na bilo koji način učestvuju u otporu neprijatelju (koji imaju »vojnu funkciju«).

Nesagledavanje pravih razmjera sadržaja ovog pojma determiniralo je zaključak autora da »otpor van oružanih snaga može i treba da predstavlja najmasovniju komponentu naoružanog naroda«. Jedan dio kritičkog komentara na ovaj zaključak već je sadržan u prethodnom razmatranju o oružanim djestvima izvan oružanih snaga. Međutim, osnovna primjedba na ovaj zaključak se zasniva na stanovištu naše vojne teorije, prema kome najmasovniju komponentu naoružanog naroda, pored jedinica JNA, predstavlja teritorijalna odbrana. U tom smislu je u ustavnom amandmanu XLI teritorijalna odbrana definirana kao »najširi oblik oružanog narodnog otpora«.

Radi ilustriranja korisno je podsjetiti se i na mišljenje nekih naših vojnih teoretičara koji su pisali o tim problemima. Tako, na primjer, general D. Lekić, kada govori o strukturi jedinica i štabova

teritorijalne odbrane, kaže da oni »prema svojoj prirodi, nameni i spremnosti... već imaju mnoga obeležja tipična za organizaciju naoružanog naroda«². General R. Tanasković piše: »U Jugoslaviji se između teritorijalne odbrane i naoružanog naroda može staviti znak jednakosti«.³

Radi objektivnosti valja reći da ima autora čiji su stavovi slični stavovima pukovnika Valjana, ali je i kod njih pojam naoružani narod suviše neodređena kategorija.

Prema tome, teško je govoriti o nekoj masovnoj komponenti naoružanog naroda izvan oružanih snaga, odnosno izvan teritorijalne odbrane. Pored toga, kada se sa teorijskog stanovišta razmatra realiziranje marksističkog učenja o naoružanom narodu u našim uvjetima, ne može se sagledati cjelina problema ako se iz analize isključi teritorijalna odbrana, kao što je slučaj u članku.

O OBAVJEŠTAJNOJ DJELATNOSTI KAO OBLIKU OTPORA

Da bi se argumentirano analizirala obavještajna djelatnost kao oblik otpora u onom smislu kako je prikazana u članku pukovnika Valjana, bilo je potrebno prethodno nešto kazati o oblicima otpora uopće.

Po angažiranim ljudskim i materijalnim potencijalima i svestranosti ispoljavanja, otpor na privremeno zaposjednutoj teritoriji je totalan i obuhvata sve aktivnosti kojima se spriječava ili doprinosi spriječavanju realiziranja vojnih i političkih ciljeva agresije. Međutim, kada su u pitanju teorijska razmatranja o oblicima otpora potrebno je taj, relativno heterogen, sadržaj sistematizirati i pri tome dati preciznije kriterije na osnovu kojih bi određene aktivnosti usmjerene protiv neprijatelja na privremeno zaposjednutoj teritoriji dobile attribute oblika otpora.

Iz dosadašnjih teorijskih razmatranja moglo bi se reći da pojedini oblici otpora, u užem smislu, najčešće predstavljaju sintezu više srodnih i po načinu organizacije međusobno povezanih i uvjetovanih djelatnosti usmjerenih protiv neprijatelja. Oni po svom cilju, toku i ishodu čine relativno samostalnu cjelinu koja kao proces kulminira u akciji ili akcijama čiji je rezultat trenutna ili buduća šteta za neprijatelja.

² D. Lekić: »Aktuelna idejna i politička pitanja opštenarodne odbrane«, »Vojno delo« br. 4/71.

³ R. Tanasković: »Faktori izgradnje i organizacije oružanih snaga«.

Moguće je poći i od drugih kriterija, ali oni u svakom slučaju moraju biti nedvosmisleni i obrazloženi. Ako, međutim, prihvatimo kriterij štete kao bitnu odredbu svih oblika otpora, u tom slučaju sve aktivnosti koje su motivirane suprotstavljanjem neprijatelju ne mogu se smatrati oblicima otpora, bez obzira uolikoj su mjeri one utkane u njega bilo kao njegove pretpostavke ili kao njegovi konstitutivni elementi.

Sa tog gledišta obavještajna djelatnost ne bi se mogla tretirati kao poseban oblik otpora jer ona sama za sebe, kao završen proces, ne izaziva štetu kod neprijatelja. Šteta može nastati samo ukoliko se prikupljeni podaci iskoriste pri planiranju i izvođenju aktivnosti i akcija protiv neprijatelja. Zbog toga se obavještajna djelatnost ne može ograničiti okvirima jednog oblika otpora, pogotovo jer je ona konstitutivni elemenat i *conditio sine qua non* svih oblika otpora. Pri tome se uopće ne dovodi u pitanje široki oslonac obavještajne djelatnosti na sve društvene strukture i stanovništvo.

O DEMONSTRACIJAMA KAO OBLIKU OTPORA

Problematični su zaključci autora prema kojima »... demonstracije u određenim uvjetima mogu dovesti do odlučujućih rezultata« i da su one »moguće i potrebne u svim fazama agresije, a najznačajnije u periodima rata u kojima neprijatelj postiže rezultate«.

Ne može se bez skepse gledati na mogućnost da bi demonstracije mogle dovesti do odlučujućih rezultata, posebno da bi one bile najznačajnije u periodima rata kada neprijatelj postiže uspjehe. Ako se uopće može govoriti o efikasnosti demonstracija, onda to može biti samo kada su neprijatelj borbeni potencijal i moral ozbiljno narušeni, a to svakako nije situacija kada on »postiže rezultate«.

U vezi sa demonstracijama problematičan je i onaj dio zaključka da su, s obzirom na moguće reakcije agresora, dobra organiziranost i »spremnost na žrtve značajni faktori u ovom obliku političkih akcija«. Očigledno je da se kod autora osjeća izvjestan pragmatizam koji unaprijed računa da »brutalan obračun agresora sa učesnicima demonstracija može podstaći mase na otpor i tako dati pozitivan doprinos općoj borbi protiv neprijatelja«. Ovaj zaključak je polovičan jer je istovremeno zanemario mogućnost da žrtve u toku demonstracija mogu imati efekat suprotan od željenog i da mogu izazvati osjećaj nemoći i rezignacije. Osim toga, iako otpor u cjelini pretpostavlja spremnost na žrtve, kada su u pitanju demonstracije, trebalo bi, u načelu, izbjegavati žrtve.

I na kraju, u vezi sa demonstracijama, ostalo je nejasno zbog čega su one klasificirane kao »viši« oblik otpora.

Ove primjedbe na tekst pukovnika Valjana ne pretendiraju na to da daju cjelovit osvrt na sve probleme o kojima je on pisao u svom članku. One su samo jedan prilog diskusiji, koja kroz argumentirano suprotstavljanje stavova i mišljenja može da doprinese proširivanju naših saznanja o otporu neprijatelju.

Major

Remko MATUŠAN